

HƏRBI VƏ İQTİSADI TƏHLÜKƏSİZLİYİN TƏMİN OLUNMASINDA DÖVLƏT STRATEGİYASI

Sənan İsazadə

Milli Müdafiə Universiteti
isazade_senan@hotmail.com

Xülasə. Məqalədə iqtisadi təhlükəsizliyin təmin olunmasında dövlət strategiyasının əsas komponentləri və istiqamətləri ətraflı şəkildə araşdırılır. Dövlətin iqtisadi təhlükəsizlik strategiyası müxtəlif sektorlar üzrə risklərin azaldılmasını, iqtisadi sabilliyin təmin olunmasını və milli maraqların qorunmasını hədəfləyir. Həmçinin bu strategiyanın həyata keçirilməsində dövlətin rolu və əhəmiyyəti vurğulanır. Məqsəd iqtisadi və hərbi təhlükəsizliyin təmin olunması üçün dövlətin hansı tədbirləri gördüyünü və bu tədbirlərin necə effektiv olduğunu anlamaqdır.

Tədqiqatın predmeti, hərbi və iqtisadi təhlükəsizliyin təmin olunması məqsədilə həyata keçirilən dövlət strategiyalarının strukturunu, məzmununu və təsirini əhatə edir. Bu predmeti araşdırmaqla, hərbi və iqtisadi təhlükəsizliyin təmin olunmasında dövlətlərin qarşılaşdığı çətinlikləri və bu çətinliklərin aradan qaldırılması yollarını müəyyənləşdirməyə cəhd edilir.

Məqalənin məqsədi hərbi və iqtisadi təhlükəsizliyin təmin olunmasında dövlət strategiyasının əhəmiyyətini və rolunu ətraflı şəkildə araşdırmaq, bu strategiyaların necə həyata keçirildiyini və hansı nəticələr verdiyini göstərməkdir.

Yekun nəticə olaraq, müxtəlif dövlətlərin hərbi və iqtisadi təhlükəsizlik sahəsində əldə etdiyi təcrübələrin və modellərin araşdırılması və ümumiləşdirilməsi göstərilmişdir.

Açar sözlər: dövlət strategiyası, iqtisadi təhlükəsizlik, inkişaf strategiyası, strateji planlaşdırma, milli müdafiə

Giriş

Müasir dünyada dövlətlərin dayanıqlı inkişafı və sabitliyinin təmin olunmasında hərbi və iqtisadi təhlükəsizlik əsas rol oynayır. Hərbi təhlükəsizlik – dövlətin suverenliyini və ərazi bütövlüyünü qorumaqla yanaşı, xarici təhdidlərə qarşı müdafiə qabiliyyətini artırmaq məqsədi daşıyır. İqtisadi təhlükəsizlik isə dövlətin iqtisadi resurslarının qorunması, davamlı iqtisadi inkişafın təmin edilməsi və xarici iqtisadi təsirlərə qarşı dayanıqlılığın artırılması ilə əlaqədardır. Bu iki təhlükəsizlik forması bir-birini tamamlayaraq, dövlətin ümumi təhlükəsizlik strategiyasının mühüm komponentlərini təşkil edir.

İqtisadi təhlükəsizlik müasir dövrdə hər bir dövlətin prioritet məsələlərindən biri olmaqla yanaşı, dövlətin iqtisadi maraqlarının qorunması, iqtisadi dayanıqlılığın təmin olunması üçün vacibdir. İqtisadi təhlükəsizliyin təmin olunması, həmçinin ölkənin hərbi gücünün və milli müdafiə qabiliyyətinin artırılması ilə də sıx əlaqəlidir. Belə ki, hərbi və iqtisadi təhlükəsizlik bir-birini tamamlayır. Güclü iqtisadiyyat müasir, güclü hərbi qüvvələrin formalaşdırılması və saxlanması üçün zəruri resursları təmin edir. Eyni zamanda güclü hərbi qüvvələr ölkənin iqtisadi maraqlarını qorumaq və xarici təhdidlərə qarşı mübarizə aparmaq üçün vacibdir.

Dünyada geosiyasi gərginliklərin artması, regional münaqişələrin genişlənməsi və iqtisadi qeyri-müəyyənliklərin dərinləşməsi dövlətlərin hərbi və iqtisadi təhlükəsizlik strategiyalarının yenidən nəzərdən keçirilməsini və gücləndirilməsini zəruri edir. Son illərdə müxtəlif regionlarda baş verən silahlı münaqişələr, terror aktları və iqtisadi böhranlar hərbi və iqtisadi təhlükəsizliyin təmin olunmasının aktuallığını daha da artırmışdır. Bu baxımdan, dövlət strategiyalarının nəzərdən keçirilməsi və təkmilləşdirilməsi müasir dövrdə daha vacibdir.

Dövlətin hərbi və iqtisadi təhlükəsizlik strategiyalarının effektivliyini və uyğunluğunu qiymətləndirmək üçün aşağıdakı təhlil metodlarından istifadə məqsədəuyğun hesab edilir:

- SWOT təhlili: dövlətin hərbi və iqtisadi təhlükəsizlik strategiyasının güclü və zəif tərəfləri, imkanları və təhdidlərin müəyyənəndirilməsi;
- PEST təhlili: siyasi, iqtisadi, sosial və texnoloji amillərin təhlükəsizliyə təsirinin analizi;
- global təhlükəsizlik təhlili: beynəlxalq təhlükəsizlik mühiti və global təhdidlərin qiymətləndirilməsi;
- risk təhlili: hərbi və iqtisadi sahələrdə mövcud və potensial risklərin qiymətləndirilməsi və idarə olunması;
- strateji təhlil: dövlətin təhlükəsizlik strategiyasının müxtəlif aspektlərinin analizi;
- kvantitativ və kvalitatif təhlil: statistik məlumatlar və keyfiyyətli araşdırmalar əsasında məlumatların toplanması və təhlili;
- ssenari analizi: müxtəlif ssenarilərin və onların mümkün təsirlərinin proqnozlaşdırılması;
- tarixi təhlil: tarixi proseslərin və keçmiş hadisələrin mövcud vəziyyətə təsirinin araşdırılması;
- qarşılaşdırma təhlili: müxtəlif ölkələrin təhlükəsizlik strategiyalarının müqayisəsi və analizi;
- sistem təhlili: təhlükəsizlik sisteminin bütün elementlərinin və onların qarşılıqlı əlaqələrinin analizi.

Mövzu üzrə mövcud ədəbiyyatın və tədqiqatların təhlili göstərir ki, hərbi və iqtisadi təhlükəsizlik strategiyalarının araşdırılması sahəsində müəyyən nailiyyətlər əldə olunmuşdur. Lakin bu sahədə kompleks və inteqrasiya olunmuş yanaşmaların yetərinə araşdırılmadığı müşahidə olunur. Buna görə də hərbi və iqtisadi təhlükəsizlik strategiyalarının qarşılıqlı əlaqəsinin daha dərinəndən araşdırılması, bu sahədə yeni təcrübələrin və modellərin tətbiqi mövzunun işlənmə dərəcəsini artırmaq məqsədilə vacibdir.

Məqalənin nəticələri hərbi və iqtisadi təhlükəsizliyin təmin olunmasında dövlət strategiyasının necə formalaşdırıldığını və həyata keçirildiyini izah edərək, bu sahədə fəaliyyət göstərən mütəxəssislərə və dövlət rəsmilərinə faydalı məlumatlar təqdim etmək məqsədi daşıyır. Dövlətin ümumi təhlükəsizliyinin gücləndirilməsi üçün hərbi və iqtisadi strategiyaların biri-birini tamamlaması və effektiv şəkildə inteqrasiyası vacibdir. Bu məqalə həmin strategiyaların praktik tətbiqlərini və nəticələrini ətraflı şəkildə işıqlandıracaq.

Əsas hissə

Hərbi təhlükəsizliyin təmin olunması üçün dövlətlər aşağıda sadalanan bir sıra strategiyalar həyata keçirir.

Milli müdafiə strukturlarının gücləndirilməsi: bu, ordunun, o cümlədən hərbi hava qüvvələrinin, hərbi dəniz qüvvələrinin modernləşdirilməsi və texnoloji cəhətdən təkmilləşdirilməsi ilə bağlıdır. Yeni silahların alınması və yerli hərbi sənayenin inkişafı da bu strategiyanın bir hissəsidir.

Müttəfiqlik və hərbi əməkdaşlıq: dövlətlər, hərbi ittifaqlar və beynəlxalq təşkilatlarla əməkdaşlıq edərək, öz müdafiə qabiliyyətlərini artırır.

Milli təhlükəsizlik strategiyaları: hər bir dövlət öz milli təhlükəsizlik strategiyasını hazırlayaraq, potensial təhdidlərə qarşı tədbirlər görür. Bu strategiyalar kəşfiyyət məlumatlarının toplanması və analizi, təlimlər və hərbi manevrlərin keçirilməsi ilə dəstəklənir.

İqtisadi təhlükəsizliyin təmin olunmasında dövlət strategiyaları aşağıdakı aspektləri əhatə edir.

İqtisadi sabitliyin qorunması: dövlətlər iqtisadi sabitliyi təmin etmək üçün pul və maliyyə siyasətlərini düzgün idarə etməli, inflyasiyanı nəzarətdə saxlamalı və işsizliyi minimuma endirməlidir.

Milli sərvətlərin qorunması: təbii resursların səmərəli istifadəsi, milli iqtisadiyyatın əsas sahələrinin inkişafı və strateji əhəmiyyətli müəssisələrin qorunması bu strategiyanın mühüm komponentləridir.

Beynəlxalq iqtisadi əməkdaşlıq: global iqtisadi əlaqələrin inkişaf etdirilməsi, sərmayələrin cəlbə və beynəlxalq ticarət əlaqələrinin genişləndirilməsi iqtisadi təhlükəsizliyin vacib hissəsidir.

Dövlət strategiyalarının əsas komponentləri aşağıdakılardan ibarətdir.

Qanunvericilik: iqtisadi və hərbi təhlükəsizliyin təmin olunması üçün dövlət qanunvericilik bazasını möhkəmləndirməlidir. Qanunlar milli təhlükəsizliyin qorunması üçün zəruri tədbirləri təmin etməlidir.

İnstitusional inkişaf: dövlət qurumları və təşkilatlarının gücləndirilməsi, onların fəaliyyətlərinin koordinasiyası və səmərəliliyinin artırılması vacibdir.

İnformasiya təhlükəsizliyi: kibertəhlükəsizlik və informasiya texnologiyalarının inkişafı dövlətin informasiya resurslarının qorunması və məlumat mübadiləsinin təhlükəsizliyinin təmin olunması üçün əhəmiyyətlidir [1, s.57-59].

Hərbi və iqtisadi təhlükəsizliyin təmin olunması üçün dövlət strategiyaları kompleks və çoxşaxəli olmalıdır. Bu strategiyalar milli maraqları qorumaq, eləcə də inkişaf etdirmək üçün hərbi və iqtisadi gücün optimal istifadəsini təmin edir.

İqtisadi təhlükəsizliyin təmin olunmasında dövlət strategiyası, iqtisadiyyatın müxtəlif aspektlərinin kompleks şəkildə idarə olunmasını tələb edir. Makroiqtisadi sabitlik, diversifikasiya, enerji və qida təhlükəsizliyi, innovasiya və texnoloji inkişaf, beynəlxalq ticarət və iqtisadi əlaqələr, maliyyə təhlükəsizliyi kimi əsas sahələr üzrə həyata keçirilən tədbirlər ölkənin iqtisadi təhlükəsizliyini və davamlı inkişafını təmin edir. Dövlətin bu sahələrdə strateji yanaşmaları milli maraqların müdafiəsi və xalqın rifahının artırılmasında mühüm rol oynayır.

İqtisadi təhlükəsizliyin təmin olunması yalnız iqtisadi proseslərlə deyil, həm də sosial sahələrin inkişafı ilə əlaqəlidir. Bir ölkədə sosial-iqtisadi inkişafın müvəffəqiyyətli olması iqtisadiyyatın möhkəm və dayanıqlı olması ilə bağlıdır. Bu məqsədlə işsizlik səviyyəsinin azaldılması, işgüzarlığın artırılması, təhsil və sağlamlıq səviyyəsinin yüksəldilməsi, sosial mədəniyyətin təşviqi, müasir kommunikasiya vasitələrinin tətbiqi bir ölkənin iqtisadi təhlükəsizliyini təmin edilməsində və strateji məsələlərin uğurlu icrasında vacibdir [2, s.13].

Beynəlxalq həyatın çoxillik praktikasından məlum olur ki, hər bir dövlət, birincisi, stabil və daima yüksələn iqtisadiyyata yiyələnməklə yanaşı, təhlükəsizliyini qorumağa qadir olmalıdır. Bu, yalnız iqtisadi inkişafın deyil, həm də hərbi gücün və müdafiə qabiliyyətinin artırılması deməkdir. Hərbi təhlükəsizlik iqtisadi təhlükəsizliyin vacib komponentidir və dövlətin öz milli maraqlarını qorumaq üçün güclü hərbi potensiala malik olmasını şərtləndirir.

Dünya iqtisadiyyatında dövlətlər arasında bağlanan tər-k-silah sazişlərinin və münasibətlərin genişlənməsi hər bir ölkədə siyasi, hərbi və iqtisadi sabitliyin təminatçısı olmalıdır. Bu sazişlər və münasibətlərin genişlənməsi, beynəlxalq əlaqələrin möhkəmləndirilməsində, dünya iqtisadiyyatının daha təhlükəsiz və sabit olmasında mühüm rol oynayır. Belə ki:

1. Tər-k-silah sazişləri:

– gərginliyin azalması: dövlətlər arasında tər-k-silah barədə bağlanan sazişlər hərbi qüvvələrin və silahlanmanın məhdudlaşdırılmasını nəzərdə tutur. Bu, ölkələr arasında olan hərbi gərginliyin azalmasına və qarşılıqlı etimadın artmasına səbəb olur;

– resursların sülh və inkişafa yönəldilməsi: tər-k-silah nəticəsində hərbi xərclər azalır ki, bu resurslar təhsil, səhiyyə, infrastruktur və digər inkişaf layihələrinə yönəldilə bilər. Bu, eyni zamanda ölkələrin sosial və iqtisadi inkişafına töhfə verir;

– beynəlxalq təhlükəsizlik: tər-k-silah sazişləri qlobal təhlükəsizliyin təmin olunmasında mühüm rol oynayır. Silahların yayılmasının qarşısının alınması, kütləvi qırğın silahlarının məhdudlaşdırılması kimi tədbirlər qlobal sülhün və sabitliyin qorunmasına xidmət edir.

2. Münasibətlərin genişlənməsi:

– iqtisadi əməkdaşlıq: dövlətlər arasında münasibətlərin genişlənməsi iqtisadi əməkdaşlığı artırır. Ticarət əlaqələrinin gücləndirilməsi, sərmayələrin təşviqi və birgə iqtisadi layihələrin həyata keçirilməsi ölkələrin iqtisadiyyatına müsbət təsir göstərir;

– texnologiya və bilik mübadiləsi: dövlətlər arasında münasibətlərin genişlənməsi texnologiya və bilik mübadiləsini də asanlaşdırır. Bu, innovasiya və texnoloji inkişafın sürətlənməsinə səbəb olur və ölkələrin rəqabət qabiliyyətini artırır;

– siyasi dialoq: münasibətlərin genişlənməsi siyasi dialoqun inkişafına da kömək edir. Bu, ölkələr arasında anlaşılmazlıqların sülh yolu ilə həllinə, beynəlxalq təşkilatların və sazişlərin effektivliyinin artırılmasına şərait yaradır.

3. Siyasi və iqtisadi sabitliyin təminatı:

– dayanıqlı inkişaf: tər-k-silah sazişləri və genişlənən münasibətlər dayanıqlı inkişafın əsasını təşkil edir. Sabit və təhlükəsiz mühit ölkələrin uzunmüddətli iqtisadi planlarını həyata keçirməyə imkan verir;

– risklərin azaldılması: siyasi və iqtisadi sabitliyin təmin olunması qlobal iqtisadiyyatda risklərin azalmasına kömək edir. Bu, investisiya mühitinin yaxşılaşdırılmasına və biznesin inkişafına şərait yaradır;

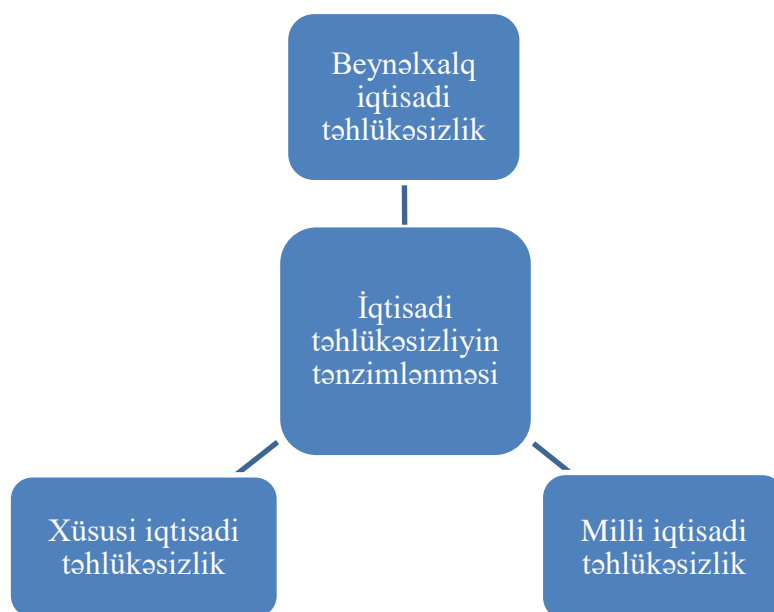
– sosial sabitlik: siyasi və iqtisadi sabitlik sosial sabitliyə də təsir göstərir. Sülh və təhlükəsizlik şəraitində yaşayan cəmiyyətlərdə sosial gərginliklər azalır, insanlar daha yaxşı yaşam şəraitinə malik olurlar [3, s.6-8].

Nəticə etibarilə, dünya iqtisadiyyatında tər-k-silah barədə sazişlərin bağlanması və dövlətlər arasında münasibətlərin genişlənməsi qlobal siyasi və iqtisadi sabitliyin təminatında vacib amillərdir. Bu proseslər beynəlxalq əməkdaşlığın və sülhün möhkəmləndirilməsində, habelə iqtisadi inkişafın sürətlənməsində mühüm rol oynayır.

Digər tərəfdən, tarixdə baş verən genişmiqyaslı iqtisadi müharibələr göstərir ki, sürətli iqtisadi dəyişiklik və tərəqqi münaqişələri daha da kəskinləşdirə və böyük çatışmazlıqlar yarada bilər. İqtisadi müharibələr çox vaxt qlobal miqyasda dünya iqtisadiyyatına, sənayesinə, ticarət və mədəniyyətinə zərər vuran uzunmüddətli və dərin nəticələrə səbəb olur. Bu səbəbdən sülhün və iqtisadi sabitliyin qorunmasına, möhkəmləndirilməsinə, regionlararası əlaqələrin dərinləşdirilməsinə, münaqişələrin həllinə, diplomatik yollarla münasibətlərin bərpasına önəm verilməlidir [4, s.140].

Azərbaycanın coğrafi mövqeyi və təbii imkanları regiondakı strateji əhəmiyyətini və iqtisadi potensialını artırır. Bu, ölkənin beynəlxalq iqtisadi və siyasi münasibətlərində də böyük rol oynayır. Bununla yanaşı, bu mövqe həm müstəqil enerji istehsalı və nəqliyyat koridorları üçün strateji cəhətdən əlverişlidir, həm də Azərbaycanın beynəlxalq ticarət və əlaqələr sahəsində fəallığını təmin edir [5, s.109].

İqtisadi təhlükəsizlik tənzimləməsi üç istiqamətdə yerinə yetirilir: beynəlxalq iqtisadi təhlükəsizlik, milli iqtisadi təhlükəsizlik və xüsusi iqtisadi təhlükəsizlik (Sxem).

Sxem. İqtisadi təhlükəsizlik tənzimləməsinin yerinə yetirildiyi istiqamətlər

1. Beynəlxalq iqtisadi təhlükəsizlik: bu istiqamətdə ölkələr arasında iqtisadi əməkdaşlıq, ticarət, investisiyalar, maliyyə əlaqələri və müxtəlif sahələrdə əməkdaşlığın təmin edilməsi üçün tədbirlər görülür. Beynəlxalq iqtisadi təhlükəsizlik müstəqil ölkələrin iqtisadiyyatının qorunmasında, beynəlxalq ticarət və münasibətlərin inkişaf etdirilməsində önəmlidir.

2. Milli iqtisadi təhlükəsizlik: ölkə daxilində milli iqtisadi təhlükəsizliyin təmin edilməsi müxtəlif siyasi tədbirlərin həyata keçirilməsi ilə mümkündür. Bu, ölkədə iqtisadi sabitliyi, maliyyə sistemlərinin qorunmasını, sənaye və infrastrukturun təhlükəsizliyini və digər milli iqtisadi məsələləri əhatə edir.

3. Xüsusi iqtisadi təhlükəsizlik: bu istiqamət üzrə xüsusi sahələrə, məsələn, enerji, nəqliyyat və informasiya təhlükəsizliyi kimi müxtəlif sahələrə uyğun tədbirlər görülür. Bu, həm ölkənin daxilində, həm də beynəlxalq səviyyədə müəyyən iqtisadi fəaliyyət və məsələlərin təhlükəsizliyini təmin edir [6, s.25].

Bu üç istiqamət bir-birini tamamlayır. Beynəlxalq iqtisadi əməkdaşlıq və ticarət milli iqtisadi sabitliyi və sənaye təhlükəsizliyini, xüsusi iqtisadi təhlükəsizlik isə müstəqil sahələri təmin edir və iqtisadiyyatın geniş müstəvidə müdafiəsini təmin edir.

İqtisadi təhlükəsizlik həm ölkələr üzrə milli səviyyədə, həm də beynəlxalq əməkdaşlıq və ticarət münasibətləri baxımından geniş spektrə malikdir. Bu baxımdan, iqtisadi təhlükəsizliklə bağlı subyektlər də müxtəlifdir.

Bunlar arasında, ilk sırada qanunvericilik gəlir. İqtisadi təhlükəsizliklə bağlı qanunların hazırlanması, qəbul edilməsi və icrası vəziyyət üçün əhəmiyyətli rol oynayır. Qanunvericilik müvafiq icraedici orqanlarla birlikdə çalışaraq, iqtisadiyyatın sabitliyini təmin edir.

İcraedici orqanlar isə qanunların və təhlükəsizlik tədbirlərinin icrası, monitorinqi və effektiv şəkildə həyata keçirilməsi prosesində əsas rol oynayan qurumlardır. Bu orqanlar ölkədəki iqtisadi prosesləri nəzarət altında saxlayaraq, təhlükəsizliyi təmin edir.

İqtisadi təhlükəsizliklə bağlı məsələlərin həllində məhkəmə qanunlarının rolu xüsusilə qeyd edilməlidir. Belə ki, məhkəmə, qanunvericilik və icra orqanları arasında məsələlərin həlli üçün təsirli və dəqiq məhkəmə qərarlarının qəbulu edilməsi və icrası iqtisadi təhlükəsizliyi təmin edir.

Vergi və gömrük xidmətləri də iqtisadi təhlükəsizlik üçün önəmlidir. Bu xidmətlər maliyyə sahəsində nəzarət və tənzimləmə tədbirləri vasitəsilə iqtisadiyyatın dayanıqlılığını və təhlükəsizliyini təmin edir.

Milli Məclisin müvafiq komitələri iqtisadi təhlükəsizliklə bağlı qanunların, siyasətlərin və tədbirlərin tənzimlənməsi, eləcə də nəzarəti üçün əhəmiyyətli bir vəzifə icra edir. Bu komitələr milli səviyyədə iqtisadi təhlükəsizliyin qorunması və tənzimlənməsi üçün vacibdir.

Banklar, birjalar, sığorta və təqaüd kompaniyaları kimi maliyyə təşkilatları da maliyyə sektorunda dərəcəsizliyi qoruyub müştərilərə qarşı iqtisadi təhlükələrin azaldılması ilə bağlı tədbirlər həyata keçirirlər.

İqtisadi təhlükəsizliyin əsas tənzimləyicisi dövlətdir. Dövlət müxtəlif iqtisadi təşkilat və strukturlarla əməkdaşlıq edərək, iqtisadiyyatın müxtəlif təhlükələrə qarşı müdafiəsini təmin edir və bu prosesdə iştirakçı olan təşkilatlar arasında əməkdaşlığı dəstəkləyir.

Ümumilikdə iqtisadi təhlükəsizlik mövzusu geniş bir perspektivdə müzakirə olunmalıdır. Bu müzakirələr müxtəlif təşkilat və strukturların səyləri və dövlətin nəzarəti altında aparılmalıdır. Bu yolla iqtisadiyyatın sabitliyi və təhlükəsizliyi təmin edilərək, sürətlə inkişaf edən bir iqtisadi mühitin yaradılması mümkündür [7].

Dünya iqtisadçıları, dövlət nümayəndələri və beynəlxalq təşkilatlar arasında əməkdaşlığın gücləndirilməsi, əlaqələrin inkişaf etdirilməsi ilə iqtisadi təhlükəsizliyə nail olmaq mümkündür. Bu, iqtisadiyyatın dərinləşməsinə, sürətlə inkişafına və dünya iqtisadiyyatının ümumi rifahına kömək edir.

Hərbi və iqtisadi təhlükəsizliyə nail olmaq üçün dövlətlər müxtəlif monitorinq mexanizmlərindən istifadə edir. Bu monitorinq mexanizmləri mümkün olan təhdid və risklərin qabaqcadan aşkarlanmasına, onlara qarşı uyğun tədbirlərin görülməsinə imkan verir. Monitorinq prosesinin effektivliyi milli təhlükəsizliyin təmin olunmasında mühüm rol oynayır.

Hərbi təhlükəsizlik monitorinqinə aşağıdakılar daxildir.

Kəşfiyyat və məxfi məlumatların toplanması: dövlətlər potensial hərbi təhdidləri izləmək üçün kəşfiyyat xidmətlərindən və məxfi məlumat toplama mexanizmlərindən istifadə edirlər. Bu məlumatlar düşmən qüvvələrin hərəkəti, silahlanma səviyyəsi və planları haqqında məlumatların əldə edilməsinə imkan verir.

Sərhəd nəzarəti və rəqəmsal izləmə: sərhəd ərazilərində və strateji əhəmiyyətli mövqelərdə hərbi aktivliyin izlənməsi üçün müxtəlif texnoloji vasitələrdən, o cümlədən radar, dron və peyklərdən istifadə olunur. Bu vasitələr sərhədləri pozma cəhdlərini və digər hərbi təhdidləri əvvəlcədən aşkar etməyə imkan verir.

Hərbi təlimlər və simulyasiyalar: dövlətlər ordularının hazırlıq səviyyəsini artırmaq üçün müntəzəm olaraq hərbi təlimlər və simulyasiyalar keçirir. Bu təlimlər zamanı əldə edilən məlumatlar, hərbi strategiyaların və planların təkmilləşdirilməsində istifadə olunur.

İqtisadi təhlükəsizlik monitorinqinə daxildir:

Maliyyə və iqtisadi göstəricilərin izlənməsi: dövlətlər milli iqtisadiyyatın sabitliyini təmin etmək üçün müxtəlif maliyyə və iqtisadi göstəriciləri izləyirlər. Bu göstəricilər arasında inflyasiya səviyyəsi, işsizlik səviyyəsi, valyuta ehtiyatları və xarici borc səviyyəsi kimi əhəmiyyətli məlumatlar yer alır.

Ticarət və investisiya axınlarının monitorinqi: xarici ticarət və investisiya axınlarının izlənməsi, iqtisadi təhlükəsizliyin qorunması üçün vacibdir. Dövlətlər strateji əhəmiyyətli sahələrə yönələn xarici investisiyaları və ticarət əlaqələrini diqqətlə izləyir və zəruri hallarda müdaxilə edirlər.

Enerji təhlükəsizliyi və təchizat zəncirlərinin izlənməsi: enerji resurslarının təhlükəsizliyi və davamlı təchizat zəncirlərinin qorunması iqtisadi təhlükəsizliyin vacib hissəsidir. Dövlətlər enerji təchizatının kəsilməsinə səbəb ola biləcək potensial təhdidləri izləyir və bu kimi halların qarşısını almaq üçün tədbirlər görürlər [8, s.80-81].

Bu cür monitorinq işləri iqtisadi təhlükəsizliyin təmin edilməsində və ümumi sosial-iqtisadi inkişafda mühüm rol oynayır.

Ümumi olaraq, iqtisadi təhlükəsizliyin təmin edilməsi ilə hər hansı ölkənin vətəndaşlarının rifahı yüksək, sosial-iqtisadi inkişaf daha sürətli olar və dövlət beynəlxalq arenada daha güclü bir mövqə qazanar. Bu, monitorinq və nəzarət prosesləri vasitəsilə daha sürətli və effektiv şəkildə həyata keçirilir.

Əlavə olaraq, iqtisadi təhlükəsizliyin əsasını təşkil edən müdafiə sənayesi hərbi texnologiyaların inkişafı, hərbi vasitələrin istehsalı və təchizatı, müdafiə strategiyalarının təyinatı və hərbi kadrların təminatı ilə bağlıdır. Bu sahədəki səmərəlilik, ölkənin hərbi müdafiə potensialını gücləndirir və iqtisadiyyatın təhlükəsizliyini dəstəkləyir.

Hərbi sahədə iqtisadi təhlükəsizliyi təmin etmək üçün bir sıra mühüm addımların atılması zəruridir:

– **hərbi texnologiyalardan istifadə.** İqtisadiyyatın hərbi texnologiya və silah sistemləri ilə dəstəklənməsi, müdafiə qabiliyyətinin artırılması, özünümüdafiə imkanlarının gücləndirilməsi hərbi təhdidlərə cavab vermək üçün vacibdir.

– **hərbi investisiyaların tənzimlənməsi.** Hərbi xərclərin və investisiyaların iqtisadiyyata təsirinin müəyyən edilməsi və bu sərmayələrin milli maraqlara uyğun olması iqtisadi təhlükəsizlik üçün vacibdir.

– **hərbi təhlükələrin proqnozlaşdırılması və idarə edilməsi.** Hərbi təhlükələrin təhlili, proqnozlaşdırılması hərbi strateji planların müəyyən edilməsi, ictimai təhlükəsizliyin və milli maraqların qorunması üçün vacibdir.

– **hərbi-sənaye kompleksinin fəaliyyəti.** Hərbi-sənaye kompleksi və onun iqtisadiyyata təsiri iqtisadi müstəqilliyin təmin edilməsi və ictimai təhlükəsizliyin qorunması üçün vacibdir.

– **diplomatik icmalar.** Diplomatik məsələ və müzakirələr hərbi müdafiə strategiyalarının iqtisadiyyata və milli maraqlara təsirinin nəzərə alınaraq, optimal həll yollarının tapılması üçün vacibdir [9, s.139-143].

Müharibə ilə bağlı iqtisadi təhlükəsizlik ölkənin müstəqil və təhsilli iş şəraitində olub-olmamasından asılıdır. Hərbi təhlükələrin qarşısını almaq və iqtisadiyyatın müstəqilliyini qorumaq üçün dövlətin yaxşı təşkil edilmiş və effektiv hərbi struktura malik olması vacibdir [10, s.79].

İqtisadiyyatın hərbi təhdidlərdən minimum zərər görməsi və sosial-iqtisadi inkişafın davam etməsi üçün hərbi təhdidlərin nəzarətdə saxlanması və onların ətraflı təhlili məqsəduyğundur.

Nəticə

Hərbi və iqtisadi təhlükəsizliyin təmin olunması müasir dövlətlərin qarşısında duran ən mühüm vəzifələrdəndir. Hərbi təhlükəsizliyin təmin olunması üçün milli müdafiə strukturlarının gücləndirilməsi, hərbi ittifaqlar və beynəlxalq əməkdaşlıq, milli təhlükəsizlik strategiyalarının hazırlanması və tətbiqi kimi tədbirlər həyata keçirilir. Hərbi və iqtisadi təhlükəsizliyin təmin edilməsi məqsədilə aparılan monitoring, dövlətlərin potensial təhdidlərin qabaqcadan aşkarlanmasını və onlara qarşı uyğun tədbirlərin görülməsini təmin edir.

Tədqiqatın nəticəsi göstərdi ki, hərbi və iqtisadi təhlükəsizlik strategiyalarının strukturu, məzmunu və təsirinin təhlili vacibdir. Bu strategiyaların qarşılıqlı əlaqəsinin araşdırılması, dövlətlərin qarşılaşdığı çətinliklərin müəyyən edilərək aradan qaldırılması üçün əhəmiyyətlidir. Hərbi və iqtisadi təhlükəsizlik strategiyalarının inteqrasiyası və koordinasiyası bu sahədə ən yaxşı təcrübələrin və modellərin üzə çıxarılmasına və tətbiqinə imkan verir.

Əsas nəticələrdən biri də odur ki, hərbi və iqtisadi təhlükəsizliyin təmin olunması dövlət strategiyalarının birləşdirilməsi və inteqrasiyası ilə daha effektiv olacaq. Hər iki sahə bir-birini tamamlayır ki, bu da sahələr arasında əlaqə yaradaraq, təhlükəsizliyin daha effektiv şəkildə təmin olunmasına kömək edə bilər.

Hərbi təhlükəsizlik üçün kəşfiyyat və məxfi məlumatların toplanması, sərhəd nəzarəti və rəqəmsal izləmə, hərbi təlimlər və simulyasiyalar mühüm rol oynayır. İqtisadi təhlükəsizlik üçün işə maliyyə və iqtisadi göstəricilərin izlənməsi, ticarət və investisiya axınlarının monitoringi, enerji təhlükəsizliyi və təchizat zəncirlərinin izlənməsi vacibdir.

Araşdırmalar göstərir ki, hərbi və iqtisadi təhlükəsizliyin təmin edilməsində innovativ texnologiyaların tətbiqi, milli resursların səmərəli idarə edilməsi və beynəlxalq əməkdaşlığın genişləndirilməsi mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Dövlət strategiyasının əsas məqsədi ölkənin hərbi və iqtisadi potensialını artırmaqla yanaşı, vətəndaşların rifahını təmin etmək və milli maraqlarını qorumaqdır.

Beynəlxalq təcrübə və əməkdaşlıq dövlətlərin təhlükəsizlik strategiyalarını təkmilləşdirməsi üçün vacibdir. Müxtəlif dövlətlərin hərbi və iqtisadi təhlükəsizlik sahəsində təcrübələri və tətbiq etdiyi modellər digər dövlətlər üçün faydalı nümunələr hesab edilir. Beynəlxalq əməkdaşlıq və təhlükəsizlik təşkilatları ilə koordinasiya qlobal və regional təhlükəsizliyin təmin olunmasında mühüm rol oynayır.

Bu strateji tədbirlərin və monitoring mexanizmlərinin səmərəli istifadəsi dövlətlərin milli maraqlarını qorumaq, vətəndaşların rifahını təmin etmək və beynəlxalq səhnədə güclü və sabit mövqe tutmaq üçün həyati əhəmiyyət daşıyır. Hərbi və iqtisadi təhlükəsizliyin təmin edilməsi milli təhlükəsizliyin təməlini təşkil edir və dövlətlərin davamlı inkişafı, eləcə də sabitliyi üçün zəruridir. Bu səbəbdən, hər bir dövlət hərbi və iqtisadi təhlükəsizliyi təmin etmək üçün strateji planlarını davamlı olaraq yeniləməli və təkmilləşdirməlidir.

Yeniləmə prosesi müasir təhlükə və fəlakətlərə nəzarət üçün tələb olunur. Dövlətlər bu məsələni həll etmək üçün effektiv informasiya, analitika və təcrübəyə əsaslanan tədqiqatları əlaqələndirməli, həmçinin yarana biləcək təhlükələrlə mübarizədə hərbi, iqtisadi və məlumat texnologiyalardan faydalanaraq, strateji planlarını inkişaf etdirməlidir.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat siyahısı

1. Nadirov, A.A. Müasir Azərbaycan iqtisadiyyatının inkişaf dövrləri / A.A.Nadirov. – Bakı: Elm – 2001, – 169 s.
2. Allahverdiyev, D.İ. “İqtisadi təhlükəsizliyin dövlət təmini məsələləri / iqtisadiyyat üzrə fəlsəfə

doktoru dis. avtoreferatı. / – Bakı, 2006. – 24 s.

3. Səfərov, S. İqtisadi siyasət strategiyası. Konseptual əsasları / S.Səfərov. – Bakı: Elm – 2003. – 177 s.

4. Əlirzayev, Ə.Q. İqtisadiyyat: düşüncələr, baxışlar / Ə.Q. Əlirzayev. – Bakı: Diplomat. –2002. – 192 s.

5. Rəhmanov, F.R. Sosial sfera keçid iqtisadiyyatı şəraitində. / F.R.Rəhmanov, – Bakı: Gənclik – 2002. – 133 s.

6. Абалкин, Л.И. Размышления о долгосрочной стратегии, науке и демократии // – Москва: Вопросы экономики, – 2016. № 12. – с. 4-19.

7. Клочков, В.В. Требования законности: понятие, виды, генезис // – Москва: Конституционная законность и прокурорский надзор: Сб. статей. – 2017 № 659. – с.27-47

8. Məmmədov, A.Y.Ə. İqtisadi təhlükəsizlik və onun təmin olunması: / magistr dissertasiyası, – Bakı, 2017. – 96 s.

9. Фомин, С.А. Обеспечение национальной безопасности. // С.А.Фомин, – Москва: Флинта, – 2019. – 224 с.

10. Allahverdiyev, H.B., “İqtisadiyyatın dövlət təmini / H.B. Allahverdiyev, K.S.Qafarov, Ə.M.Əhmədov – Bakı: Nasir – 2002. – 218 s.

Аннотация

Государственная стратегия обеспечения военной и экономической безопасности

Санан Исазаде

В данной статье подробно рассматриваются основные составляющие и аспекты государственной стратегии обеспечения экономической безопасности. Стратегия экономической безопасности государства направлена на снижение рисков в различных отраслях, обеспечение экономической стабильности и защиту национальных интересов. Также была подчеркнута роль и значение государства в реализации данной стратегии. Цель — понять, какие меры принимает государство для обеспечения экономической и военной безопасности и насколько эффективны эти меры.

В данной статье подробно рассматриваются основные составляющие и аспекты государственной стратегии обеспечения экономической безопасности. Стратегия экономической безопасности государства направлена на снижение рисков в различных отраслях, обеспечение экономической стабильности и защиту национальных интересов. Также была подчеркнута роль и значение государства в реализации данной стратегии. Цель — понять, какие меры принимает государство для обеспечения экономической и военной безопасности и насколько эффективны эти меры.

Предмет исследования охватывает структуру, содержание и влияние государственных стратегий, реализуемых в целях обеспечения военной и экономической безопасности. Рассмотрение данной темы направлено на определение трудностей, с которыми сталкиваются государства при обеспечении военной и экономической безопасности, и пути преодоления этих трудностей.

Цель статьи – подробно рассмотреть значение и роль государственной стратегии в обеспечении военной и экономической безопасности, показать, как эти стратегии реализуются и какие результаты они дают. Для достижения этой цели были определены следующие задачи:

1. Исследование стратегий военной безопасности: Анализ стратегий военной безопасности современных государств и оценка эффективности этих стратегий.

2. Анализ стратегий экономической безопасности: Изучение процесса формирования и применения стратегий экономической безопасности, выявление достижений и проблем в этой области.

3. Интеграция и координация: изучение важности взаимодополняемости и координации стратегий военной и экономической безопасности.

4. Информация об опыте и моделях: Исследование и обобщение опыта и моделей, полученных разными государствами в сфере военной и экономической безопасности.

Ключевые слова: государственная стратегия, экономическая безопасность, стратегия развития, стратегическое планирование, национальная оборона

Abstract

State strategy for ensuring military and economic security

Sanan Isazade

This article examines in detail the main components and aspects of the state strategy for ensuring economic security. The economic security strategy of the state aims to reduce risks in various sectors, ensure economic stability and protect national interests. Also, the role and importance of the state in the implementation of this strategy was emphasized. The goal is to understand what measures the state takes to ensure economic and military security and how effective these measures are.

The subject of the study covers the structure, content and impact of state strategies implemented in order to ensure military and economic security. By examining this subject, it is aimed to determine the difficulties faced by states in ensuring military and economic security and ways to overcome these difficulties.

The purpose of the article is to examine in detail the importance and role of state strategy in ensuring military and economic security, to show how these strategies are implemented and what results they produce. To achieve this goal, the following tasks have been defined:

1. Investigation of military security strategies: Analysis of military security strategies of modern states and evaluation of the effectiveness of these strategies.

2. Analysis of economic security strategies: Studying the process of formation and application of economic security strategies, identifying achievements and problems in this field.

3. Integration and coordination: Examining the importance of complementarity and coordination of military and economic security strategies.

4. Information of experiences and models: Research and generalization of experiences and models obtained by different states in the field of military and economic security.

Keywords: state strategy, economic security, development strategy, strategic planning, national defense

Məqalə redaksiyaya daxil olmuşdur: 01.07.2024

Təkrar işlənməyə göndərilmişdir: 12.07.2024

Çapa qəbul edilmişdir: 26.08.2024